

Ewa Andrysiak

Szadek i ziemia szadkowska na łamach czasopisma krajoznawczego „Na Sieradzkich Szlakach”

Biuletyn Szadkowski 12, 181-201

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa ANDRYSIAK*

**SZADEK I ZIEMIA SZADKOWSKA
NA ŁAMACH CZASOPISMA KRAJOZNAWCZEGO
„NA SIERADZKICH SZLAKACH”**

W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku na terenie Sieradzkiego zaczęło ukazywać się wiele czasopism, z których część funkcjonuje do dziś, a są to: „Na Sieradzkich Szlakach” (od 1985), tygodnik „Nad Wartą” (od 1980), „Sieradzki Rocznik Muzealny” (od 1984), kwartalnik „Siódma Prowincja” (od 1991), dwumiesięcznik „Szkolne Wieści (od 1992), tygodnik „Siedem Dni” (od 1998). Teksty poświęcone zabytkom i ich ochronie, ochronie przyrody, postaciom związanym z Sieradzkim publikował także miesięcznik „Rozmaitości Rolnicze” oraz pisma lokalne: miesięcznik „Wzgórze Anny” wydawany przez Parafię św. Anny w Błaszczach, „Listek Dębowy” w Poddębicach, miesięcznik „Warta”.

Wiele wychodzących wcześniej tytułów zniknęło z lokalnego rynku prasy, należą do nich m.in.: „Gazeta Ziemi Łaskiej” (1987–1998), „Gazeta Złoczewa” (1991–1996), tygodniki „Życie Zduńskiej Woli” (1988–1990), „Goniec” (1990–1991), „Sieradzki Express” (1990–1991), „Kurier Zduńskowski” (1991–1995), „Echo” (1995–2007), „Puls Sieradza” (2007–2009), biuletyn „Sieradzanin” (1995–1996)¹.

Wyróżniającym się z wymienionych wyżej periodyków – według Marka Jędrasa – jest kwartalnik „Na Sieradzkich Szlakach”, który mimo niełatwych początków oraz wielu trudności istnieje do dziś. Tematyka pisma skupia się na sprawach organizacyjnych PTTK, dydaktyce, propozycjach zwiedzania regionu, kraju

* Ewa Andrysiak, dr hab., prof. UŁ, Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, 90-237 Łódź, ul. Matejki 34a, wicedyrektor Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu, wiceprezes Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, prezes Towarzystwa Przyjaciół Książki w Kaliszu.

¹ M. Jędras, *Kwartalnik Na Sieradzkich Szlakach na tle innych periodyków Sieradzczyny*, „Na Sieradzkich Szlakach” (dalej: NSS) 2010, nr 4, s. 17.

i ciekawych zakątków świata, obejmuje także historię, archeologię, etnografię, ochronę przyrody i zabytków, prezentuje nieznanne dokumenty, dawne prasowe relacje i doniesienia oraz osoby zasłużone dla Sieradzkiego.

„NA SIERADZKICH SZLAKACH” 1985–2011

W połowie lat osiemdziesiątych XX w. Andrzejowi Ruszkowskiemu – prezesowi Zarządu Wojewódzkiego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego ówczesnego województwa sieradzkiego – udało się zrealizować zamiar wydania periodyku krajoznawczego poświęconego ziemi sieradzkiej, a *Bezpośrednim impulsem stało się wydanie mojego [A. Ruszkowskiego] przewodnika o województwie sieradzkim („Sieradz i okolice”) i spora ilość materiałów nagromadzona, lecz nie wykorzystana w toku tej pracy*². Realizację pomysłu umożliwiła utworzona w 1984 r. Regionalna Pracownia Krajoznawcza. Numer pierwszy wydrukowany w nakładzie 500 egzemplarzy był biuletynem ZW PTTK, który ukazał się w 1985 r. Dopiero we wrześniu 1988 r. uzyskano potrzebne zezwolenie na wydawanie pisma, które do tego momentu ukazywało się nieregularnie i bez numeracji³.

Od nr 19 z 1990 r. w związku z likwidacją ZW PTTK wydawnictwo stało się pismem Zarządu Oddziału PTTK w Sieradzu, redakcja zmieniła adres, a jego współwydawcą został Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej. Ponownie redakcja i WOIT zmieniły siedzibę od nr 35 z 1994 r., uzyskując samodzielny lokal. Kolejna przeprowadzka redakcji miała miejsce do budynku dawnego Urzędu Wojewódzkiego. Zmiana nazwy Wojewódzkiego Ośrodka Informacji Turystycznej na Powiatowy, a następnie jego likwidacja miały wpływ na zasady finansowania pisma. Redakcja znalazła siedzibę w Starostwie Powiatowym (2000), a kwestie finansowania prowadził Oddział PTTK w Warcie, który został wydawcą kwartalnika. W 2003 r. pismo wydawał Oddział PTTK w Zduńskiej Woli. W 2004 r. powstał Punkt Informacji Turystycznej przy Powiatowej Bibliotece Publicznej w Sieradzu, gdzie swoje miejsce znalazła także redakcja; wydawcą kwartalnika od nr 2–4/74–76/ z 2004 r. jest Oddział PTTK w Sieradzu.

Kilkuosobowy na początku skład zespołu redakcyjnego, na czele którego stał A. Ruszkowski, stopniowo się powiększał. Od nr 40 (1995) w stopce redakcyjnej przy poszczególnych nazwiskach podano pełnione funkcje, redakcja liczyła wówczas 15 osób, przewodniczył jej A. Ruszkowski, zastępcą był Janusz Ziarnik,

² J. Ziarnik, *Piętnaście lat – czyli krótka historia sześćdziesięciu numerów*, NSS 2000, nr 4, s. 2.

³ Historia kwartalnika opracowana została na podstawie artykułów: A. Ruszkowski, *10 lat „Na Sieradzkich Szlakach”*, NSS 1995, nr 1–2, s. 30; tenże, *Obchodzimy jubileusz*, NSS 1998, nr 2, s. 2; tenże, *To już 25 numer „Na Sieradzkich Szlakach”*, NSS 1992, nr 1, s. 1–4; J. Ziarnik, *Piętnaście lat...*, s. 2–3, il.; tenże, *To już dwadzieścia lat!*, NSS 2005, nr 4, s. 3.

sekretarzem Hanna Krawczyk. Skład redakcji w kolejnych latach zmieniał się nieznacznie, liczył od 13 do 16 osób, przewodniczył jej cały czas A. Ruszkowski.

Pierwsze numery periodyku przygotowywane były za pomocą maszyny do pisania, a następnie powielane. Od nr 1 do 20 kwartalnik ukazywał się w czarno-białej szacie graficznej, z wyjątkiem nr 4 z 1987 r. z okładką w kolorze różowym. Kolejnych sześć numerów (21–26) otrzymało okładkę w kolorze sepia, od nr 21 pismo opatrzone podtytułem: „Kwartalnik Regionalnej Pracowni Krajoznawczej w Sieradzu”. Dopiero nr 27 (pierwszy tzw. tematyczny), poświęcony siedemdziesiątej rocznicy pobytu Sióstr Urszulanek w Sieradzu, po raz pierwszy otrzymał okładkę w kolorze zielonym. Do 1997 r. okładka pisma drukowana była w różnych odcieniach zieleni. Po raz pierwszy w 1995 r. ukazał się numer łączony (1–2/37–38/), następny numer podwójny wyszedł w 1999 r. Od 2001 r. ze względu na brak środków częściej ukazywały się numery podwójne. W 2003 r. wyszedł tylko jeden numer łączony (1–4). Okładkę ponownie zmieniono od nr 2/50/ z 1998 r., z okazji wydania nr 50, od tego czasu poszczególne numery różnią się kolorem i ilustracją na okładce (choć przeważa okładka w różnych odcieniach koloru zielonego).

Autorami pierwszych tekstów w czasopiśmie byli: Wiesława Berlińska, Krystyna Brodowska, Andrzej Marzec, Andrzej Ruszkowski, Andrzej Tomaszewicz, Maciej Pachulski, Marek Jędras, Włodzimierz Marszałek i Zygmunt Kamiński. Grono współpracowników kwartalnika ciągle się powiększało, a pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. zaczęli pisać uczniowie redaktorów, m.in. Maciej Milak, znawca kampanii wrześniowej.

Liczba autorów publikujących na łamach kwartalnika „Na Sieradzkich Szlakach” jest długa i nie sposób wszystkich wymieniść, ale autorem największej liczby artykułów jest A. Ruszkowski, współtwórca i redaktor naczelny pisma.

Profil pisma zrodził się z odpowiedzi na pytanie: czym jest krajoznawstwo? zawartej w programowym artykule Krystyny Brodowskiej pt. *Czymże jest krajoznawstwo?* w numerze pierwszym czasopisma. Autorka – prezes Zarządu Oddziału PTTK – pisała: *Sądzę [...] że pasją poznawania i pokazywania krajobrazu ojczystego. Na krajobraz ten składają się wytwory przyrody oraz wszystko to, co zostało stworzone przez człowieka na przestrzeni wieków. Wykształcenie pasji poznawania najbliższego otoczenia, regionu, kraju, dorobku myśli ludzkiej, nas samych, wykształcenie umiejętności przekazywania zdobytej wiedzy innym, mniej doświadczonym – to szeroko pojęty proces krajoznawstwa*⁴. Stąd w każdym numerze reprezentowane są tematy z zakresu geografii, ochrony przyrody, ochrony i popularyzacji zabytków, historii, etnografii, archeologii, dydaktyki krajoznawstwa, opisy tras wycieczkowych po okolicy.

Publikowane w czasopiśmie materiały przedstawiane są w działach tematycznych. W numerze pierwszym było to siedem działów: „Geografia i ochrona środowiska”, „Zabytki województwa”, „Historia”, „Etnografia”, „Archeologia”,

⁴ Cyt. za: A. Ruszkowski, *10 lat...*, s. 30.

„Kolekcjonerstwo”, „Z minionych lat – przedruki”, „Poznajemy własny region” oraz „Zapraszamy na wędrówki po kraju”. W pierwszych dwóch latach liczba działów wzrosła do dziesięciu. Z biegiem lat działów przybywało, od 1987 r. wprowadzono kolejne dwa działy: „Z zagadnień dydaktycznych” i „Legendy”. Później dołączono działy „Porady turystyczne” (1991) i „Nasi za granicą” (1989); w ostatnim z wymienionych były relacje z wycieczek sieradzkich „górali” do Bułgarii i Hiszpanii. Numer 3/43/ z 1996 r., zawierający materiały ze Zjazdu Społecznych Opiekunów Zabytków w Załęczu, liczył 14 działów od dydaktyki po recenzje wydawnictw.

W ciągu piętnastu lat (1985–2000) wydano 60 numerów, z których część potraktowano jako jubileuszowe; wymieniony wyżej nr 3/27/ z 1992 r. zdominowały materiały związane z siedemdziesiątą rocznicą pobytu Sióstr Urszulanek w Sieradzu. Dwadzieścia lat istnienia województwa sieradzkiego podsumowano w podwójnym nr 1–2/37–38/ z 1995 r. w całości poświęconemu ziemi sieradzkiej. Numer 3/47/ z 1997 r. wypełniły materiały dotyczące problematyki gminy Sieradz z okazji sześćdziesiątej rocznicy koronacji siedemnastowiecznego obrazu Matki Boskiej Charlupskiej.

Trzy numery ukazały się w większych nakładach, nr 3/15/ z 1989 r. poświęcony pięćdziesiątej rocznicy września 1939 r. (nakład 2 tys. egz.) oraz nr 4/16/ z 1989 r. i nr 3/31/ z 1993 r. (nakład po 1,5 tys. egz.) wypełnione tematyką żydowską; nie przyniosły jednak spodziewanych zysków.

Po raz pierwszy w nr 4/40 z 1994 r. omówiono wybrane publikacje dotyczące regionu; omówienia takie ukazywały się następnie co rok, choć po reformie administracyjnej (1999 r.) ich liczba spadła.

Dzięki zamówieniom samorządów opracowywano edycje monograficzne poświęcone jednej miejscowości, np.: Działoszynowi (1994), Szadkowi (1995), Łaskowi (1997), Zduńskiej Woli (1999). Numer 3/51/ z 1998 r. wypełniły materiały przedstawiające Wartę. Warcie poświęcono także nr 3 z 2011 r. sfinansowany przez Urząd Gminy i Miasta Warty przy udziale Urzędu Miasta w Sieradzu.

Pierwszych dziesięć lat podsumowano opublikowaniem bibliografii zawartości czasopisma za lata 1985–1995; od 1992 r. ukazywały się także roczne spisy zawartości, spisy takie opublikowano za lata 1992–1996, 1998–2001, 2003, dwa spisy obejmują zawartość za okres dwuletni: 2006–2007⁵, 2008–2009.

Czasopismo dostępne jest zarówno w wersji tradycyjnej, jak i elektronicznej. Roczniki pisma posiadają: Biblioteka Narodowa w Warszawie, Centralna Biblioteka PTTK w Warszawie, biblioteki łódzkie – Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, także Powiatowa Biblioteka Publiczna w Sieradzu oraz biblioteki publiczne miast i gmin powiatu sieradzkiego; w wersji elektronicznej archiwum „Na Sieradzkich Szlakach” dostępne jest w Cyfrowej Ziemi Sieradzkiej <http://cyfrowa.pbp.sieradz.pl/dlibra/publication/96?tab=1>

⁵ Informacja w spisie treści nr 4 z 2007 r., ale spisu takiego w numerze brak, być może ukazał się jako osobna wkładka.

SZADEK I ZIEMIA SZADKOWSKA W KWARTALNIKU „NA SIERADZKICH SZLAKACH”

Pierwsze artykuły dotyczące Szadku pojawiły się w periodyku „Na Sieradzkich Szlakach” w nr 1 z 1991 r. Andrzej Ruszkowski w dziale „Poznajemy własny region” przypomniał swój tekst (*Szadek – jedno z najstarszych miast Polski*)⁶, opublikowany wcześniej w „Nad Wartą” (1983, nr 1). „W pigulce” przedstawił dzieje Szadku, od wzmianki z 1295 r. potwierdzającej, że miasto należy do najstarszych w Polsce, do współczesności (początek lat osiemdziesiątych XX w.). Ruszkowski przypomniał wizyty królów polskich (1370, 1452), utworzenie powiatu szadkowskiego (koniec XIV w.), szadkowskie sejmiki szlachty (1574, 1587, 1649), znanych szadkowiec, klęski w dziejach miasta, utratę (1870) i odzyskanie (1919) praw miejskich, miasto pod panowaniem Prusaków, następnie pod zaborem rosyjskim, udział w powstaniach listopadowym i styczniowym, patriotyczne manifestacje w 1905 r., odzyskanie niepodległości, wojnę obronną 1939 r., okupację. Artykuł kończy się informacjami dotyczącymi współczesności oraz cennych zabytków.

Anna Filipczak-Kocur z kolei w tekście pt. *Zjazdy szlachty sieradzkiej w Szadku za panowania Wazów 1578–1668*⁷ zajęła się udziałem średniej szlachty województwa sieradzkiego w życiu politycznym, co miało miejsce na sejmikach, będących przejawem opinii publicznej (szlacheckiej) wobec wewnętrznych i zewnętrznych problemów państwa. Sejmiki przedsejmowe i relacyjne, czyli posejmowe, odbywały się w Szadku. To na nich szlachta wybierała króla, przedstawiała uwagi i postulaty w sprawach związanych z funkcjonowaniem sejmu, czy całego systemu parlamentarnego; wiele czasu poświęcono także sprawom skarbowym i podatkowym.

Okazją do przybliżenia dziejów Szadku stały się obchody jego 700-lecia. Numer trzeci kwartalnika „Na Sieradzkich Szlakach” z roku 1995 r. wypełniony został ilustrowanymi tekstami na temat historii miasta i ziemi szadkowskiej. Poza tym na drugiej stronie okładki zatytułowanej „Szadek na starej fotografii” zamieszczono trzy fotografie: targ na rynku (1950), widok rynku z dzwonnicy (ok. 1940), zakład kowalski (1932). Z kolei na trzeciej stronie okładki znalazło się siedem fotografii J. Marszałkowskiego z kościoła parafialnego w Szadku (6) i kościoła św. Idziego (1). W dziale „Historia” zamieszczono sześć artykułów związanych z różnymi okresami dziejów Szadku. Rozważania dotyczące dziejów politycznych, gospodarczych i społecznych Szadku w XIII–XVIII w., kiedy miasto zaliczało się do znaczących ośrodków tego okresu, przedstawił Wiesław Puś w artykule pt. *Dzieje Szadku do początku XVI w.*⁸ Informacja zachowana w dokumencie z 1295 r. świadczy, że Szadek był już miastem. W 1401 r. Szadek z przedmieściem Podgórze król Władysław Jagiello przeniósł na prawo magdeburskie. Po spaleniu przez Krzyżaków w 1331 r.

⁶ NSS 1991, nr 1, s. 29–31.

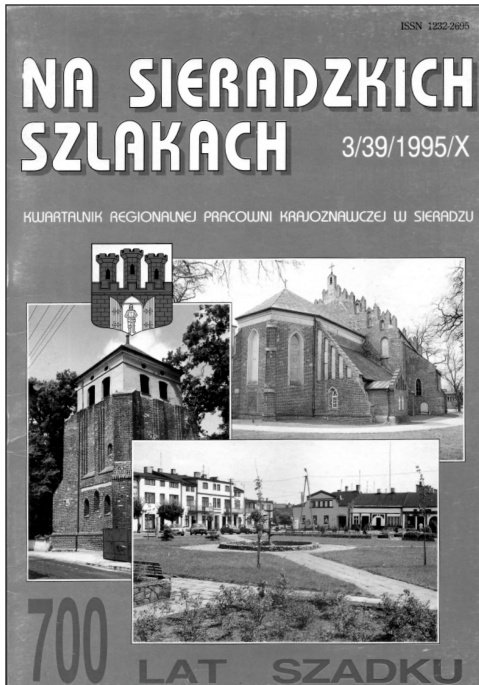
⁷ Tamże, s. 21–24.

⁸ NSS 1995, nr 3, s. 1–4.

miasto podniosło się z ruin, odbudowano kościół parafialny, który otrzymał wezwanie Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba.

Na przełomie XIII i XIV w. Szadek stanowił ważne centrum administracji kościelnej, był siedzibą dekanatu z 16 parafiami. Sprawami miasta królewskiego, jakim był Szadek, zarządzał wójt. W XIV w. miasto było ważnym ośrodkiem sądownictwa ziemskiego, odbywały się tu wiece sądowe dla szlachty i dostojników sieradzkich, później stałe posiedzenia w Szadku. Wiek XVI przyniósł oddzielenie szadkowskiego sądownictwa od Sieradza. Miasto w XV w. zostało siedzibą powiatu, jednego z czterech istniejących wówczas w województwie sieradzkim, w skład którego wchodziło pięć miast: królewskie – Szadek, duchowne – Pabianice i Uniejów, oraz szlacheckie – Lutomiersk i Łask. W XVI w. Szadek stał się miejscem sejmików szlacheckich, co miało wpływ na jego rozwój ekonomiczny oraz znaczenie polityczne. W wiekach XIV–XVI miasto było ośrodkiem rzemieślniczo-handlowym, w XV i na początku XVI w. Szadek należał do największych ośrodków produkcji sukna na terenie ziemi sieradzkiej. Miasto słynęło także z produkcji piwa (XV–XVI w.).

W. Puś podaje także informacje na temat układu przestrzennego miasta od XIII do XVI w. Przypomina też, że mieszczanie dbali o kształcenie młodzieży. Wielu absolwentów po ukończeniu szkoły parafialnej (istniała od początku XV w.) studiowało na uniwersytecie krakowskim: Jan z Szadka, Jakub z Szadka, Stanisław z Szadka, Jan z Szadka.

Fot. 1. „Na Sieradzkich Szlakach” 1995
nr 3/39/ – okładka

Omówieniem dziejów miasta w okresie od XVI do XVIII w. zajęła się Maria Wisińska-Kluba (*Szadek w XVI–XVIII w.*)⁹. Okres ten dzieli autorka na trzy podokresy: wiek XVI – rozwój rzemiosła; wiek XVII i pierwsza połowa XVIII – kryzys gospodarczy, zniszczenia, epidemie i pożary; druga połowa XVIII w. – pewne ożywienie.

Wiek XVI to silny rozwój sukiennictwa, poza tym rzeźnictwa i piwowarstwa, działalność pięciu młynów. W XVI i początkach XVII w. zatwierdzenie od królów otrzymały cechy: krawiecki, szewski, kuśnierski i sukienniczy oraz garncarski. Szesnastowieczny Szadek był ważnym ośrodkiem handlu, otrzymał w tym czasie szereg przywilejów królewskich, m.in. z 1578 r. dotyczący corocznego wyboru kandydatów na urząd burmistrza i urząd radziecki, wyznaczenia tygodniowych targów i rocznego rozkładu jarmarków; w przywileju omówiono wizerunek herbu szadkowskiego.

W pierwszej połowie XVII w. zaczęło upadać sukiennictwo. Wielokrotnie miasto niszczyły pożary, szczególnie groźne w 1630 i 1653 r. Poważnych zniszczeń doznał Szadek w okresie najazdu szwedzkiego (1659) i rokoszu Lubomirskiego (1665). Do jego dalszego upadku gospodarczego przyczyniły się zniszczenia z początków XVIII w. z okresu wojny północnej i czasów bezkrólewia po śmierci Augusta II.

Powolna odbudowa rozpoczęła się w drugiej połowie XVIII w., a większość mieszkańców zajmowała się rolnictwem. Miasto ożywiało się w okresie sejmików, które odbywały się w miejscowej farze i odzwierciedlały stosunek szlachty sieradzkiej do wydarzeń politycznych w kraju, czyli wolnych elekcji, wojen, konfederacji, Sejmu Czteroletniego. Autorka przypomina sejmiki z lat 1587, 1633, 1651, 1665, 1683, 1701, 1704, 1734, 1764, 1766, 1767, 1772, 1776, 1788 oraz sejmik z 1790 r. z udziałem przedstawicieli miast województwa sieradzkiego, w tym z Szadku. Na koniec M. Wisińska-Kluba przywołuje imiona szadkowan, którzy zapisali się w dziejach nauki polskiej: Mikołaj Prokopowicz, Jan, syn Prokopa z Szadka, Gabriel z Szadka.

Nazwą miasta i jego herbem zajął się Jacek Majdański (*Nazwa i herb Szadku*)¹⁰. Pierwotnie nazwę miasta pisano po łacinie – Schadek, w XIV w. nazwa kilkakrotnie ulegała niewielkim zmianom (Schadko, Szadkow), w wieku XVI – Schadek. Nazwa ta w spolszczonej formie przetrwała do dziś.

Najstarszy opis szadkowskiego herbu pochodzi z monografii miasta napisanej przez A. J. Parczewskiego (1870), w której czytamy: *Herb ten zbliżony do herbu wszystkich miast, które u nas z przywilejów prawa magdeburgskiego korzystały, jest następującym: Mur szeroki kratkowany sięgający do środka koła, z bramą, z dwoma wrotami na rościęz otwartymi, ponad murem wystają prostopadłe trzy wieże, każda ma po jednym prostokątnym otworze, a na szczycie po trzy blanki*

⁹ Tamże, s. 5–9, il.

¹⁰ Tamże, s. 17, il.

czyli też po koronie o trzech liściach, wieże takowe górą otaczają floresy, a po bokach zaś wież zewnętrznych umieszczone są dwie litery drukowane, przedzielone N-S. W otoku napis łaciński: *Sigillum Civitatis Schadek*¹¹.

W herbarzu miast polskich wydany w 1993 r. zamieszczono podobny opis. Nieco inny opis herbu znalazł się w książce *Herby miast polskich* M. Gumowskiego (Warszawa 1960). Obecnie miasto używa herbu, który zatwierdzony został uchwałą Rady Gminy i Miasta Szadku z 18 lipca 1990 r.; nawiązuje do wcześniej opisanych, ale umieszczony w bramie rycerz nie posiada potwierdzenia w źródłach.

Jak przedstawiało się życie kulturalne miasteczka w wieku XIX i XX? Na ten temat czytamy w artykule *Obrazki z życia kulturalno-oświatowego Szadku w XIX i XX w. (do 1939 r.)* autorstwa Andrzeja Tomaszewicza¹². Praktycznie życie towarzyskie mieszkańców miasteczka sprowadzało się do udziału w uroczystościach rodzinnych (chrzciny, wesela, stypy) czy też sporadycznych potańcówkach w miejscowych karczmach i szynkach¹³. Czasami zatrzymywał się w miasteczku wędrowny kataryniarz czy grupa akrobatów. W źródłach pojawiają się też informacje o występach wędrownych trup teatralnych (1844, 1845, 1873). Częściej jednak bywali w Szadku tzw. artyści, których występy ze sztuką miały niewiele wspólnego. Od czasu do czasu przedstawienia przygotowywali amatorzy. W 1881 r. odbył się koncert, z którego dochód przeznaczono na restaurację kościoła. Organizatorem przedstawień amatorskich była też Ochotnicza Straż Pożarna.

Na odnotowanie zasługuje działalność Resursy, istniejącej w Szadku w latach 1845–1848, której celem było zapewnienie zabawy, szczególnie ziemianom. Krótko działająca Resursa była organizatorem kilku zabaw, ale co ważne, założono przy niej czytelnię polskich książek.

Warta przypomnienia jest inicjatywa szadkowskiego duchowieństwa, w latach sześćdziesiątych XIX w. w każdą niedzielę i święto przed sumą zebrany wiernym czytano czasopisma („Kmiotek”, „Czytelnia Niedzielna”).

Nielegalną działalność oświatową od końca XIX w. prowadził Antoni Nowacki (1842–1916), leśniczy lasów w Kromolinie pod Szadkiem, który zgromadził dość okazałą bibliotekę. Udostępniał polskie książki okolicznej ludności, organizował spotkania, na których czytano książki, uczył dzieci z okolicznych wsi czytać i pisać po polsku.

Od listopada 1906 r. do grudnia 1907 r. działało w Szadku koło Polskiej Macierzy Szkolnej, którego kontynuatorem od czerwca 1909 r. było Towarzystwo Oświatowe, utworzone przez Józefa Leopolda z Rzepiszewa.

Założony we wrześniu 1907 r. oddział Towarzystwa Kultury Polskiej był jedynym w ówczesnej guberni kaliskiej. Jego inicjatorem i prezesem był

¹¹ Cyt. za: J. Majdański, *Nazwa i herb Szadku*, NSS 1995, nr 3, s. 17.

¹² Tamże, s. 13–15, il.

¹³ Tamże, s. 13.

Jerzy Kurnatowski. Oddział posiadał czytelnię i bibliotekę, prenumerowano też 11 czasopism.

Od połowy lat dwudziestych XX w. dużą aktywność przejawiało gniazdo Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Działo także koło Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży.

Ten sam autor – Andrzej Tomaszewicz – pisał o *Ziemi szadkowskiej na drodze do niepodległości 1914–1920*¹⁴. W czasie I wojny światowej wzrosła aktywność polskiego społeczeństwa, szczególnie młodzieży. Zaczęło rozwijać się harcerstwo, którego idea trafiła wcześniej do Szadku. W 1915 r. działała tu drużyna męska, następnie żeńska.

W odzyskaniu niepodległości duży udział miała Polska Organizacja Wojskowa, która w Szadku założona została w 1915 r. Działalność POW na ziemi szadkowskiej znana jest dzięki zachowanej kronice tej organizacji, w której odnotowano też nazwiska członków z lat 1915–1918. W listopadzie 1918 r., podobnie jak w całym kraju, w Szadku i Zygrach przeprowadzono akcję rozbrajania Niemców. Większość członków POW w Szadku do końca 1918 r. wstąpiła ochotniczo do wojska polskiego, wiosną 1919 r. ochotnicy walczyli już na froncie wschodnim. Bierni nie pozostali także szadkowianie, na cele wojska przekazywali pieniądze, pierścionki i dary w naturze (żywność, odzież, leki). Ochotniczo do wojska wstąpili niemal wszyscy szadkowscy harcerze. Udział szadkowian w wojnie o niepodległość miejscowa ludność upamiętniła obeliskiem.

Przedmiotem krótkiego tekstu Tomasza Dronki pt. *Księga pamiątkowa Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Szadku 1929 r.*¹⁵ stała się kronika tej organizacji z pierwszych pięciu lat jej działalności, przechowywana w Izbie Pamięci szkoły podstawowej w Szadku. Towarzystwo powołane zostało do życia w październiku 1925 r. z inicjatywy Eugeniusza Kenera, nauczyciela w Przatowie. Autor artykułu przytacza skład osobowy pierwszego i drugiego zarządu, podaje przykłady pozyskiwania pieniędzy, przypomina zorganizowane w maju 1928 r. zawody lekkoatletyczne.

Okoliczności wyboru Feliksa Łubieńskiego na posła sieradzkiego i sejmik w Szadku w 1788 r. poznajemy z fragmentu *Pamiętnika hr. Feliksa Łubieńskiego, ministra sprawiedliwości* spisane go przez W. Chomętowskiego i opublikowanego w Warszawie w 1876 r. Tekst zamieszczony w „Na Sieradzkich Szlakach” w dziale „Z minionych lat – przedruki” nosi tytuł *Sejmik szadkowski z 1788 r.*¹⁶, a do druku przygotował go Jan Pietrzak.

Dwa teksty znalazły się w dziale „Zabytki województwa”. Dominik Dąbrowski, podążając *Śladami operacji łódzkiej 1914 r. po okolicy Szadku*¹⁷, przypomina

¹⁴ Tamże, s. 10–12, il.

¹⁵ Tamże, s. 16, il.

¹⁶ Tamże, s. 24, il.

¹⁷ Tamże, s. 18–21, il.

opracowany przez Niemców na początku listopada 1914 r. plan zdobycia Łodzi. Były to największe na froncie wschodnim walki w 1914 r., nazwane operacją łódzką, w wyniku których pozostały ślady w postaci rowów strzeleckich, umocnień polowych oraz cmentarzy i mogił wojskowych, w których pochowano żołnierzy niemieckich i rosyjskich.

Na terenie gminy Szadek znajdowało się 13 cmentarzy i mogił zbiorowych z okresu walk w listopadzie i grudniu 1914 r., które w przybliżeniu wyznaczają przebieg linii frontu. Do dziś zachowały się cztery cmentarze, siedem z nich przestało istnieć w 1938 r. na skutek ekshumacji i przeniesienia zwłok na inne cmentarze, jeden uległ zniszczeniu w latach powojennych.

D. Dąbrowski prowadzi nas poprzez miejscowości w gminie Szadek, w których znajdowały się bądź nadal istnieją cmentarze i mogiły z okresu I wojny światowej, czyli: Boczki, Górna Wola, Łobudzice, Osiny, Piaski, Rzepiszew, Szadek, Szadkowice.

Tomasz Dronka w tekście *Synagoga w Szadku*¹⁸ pisał, że mieszkali tu wyznawcy religii mojżeszowej, a pozostałością po kolonii żydowskiej jest niszczący budynek dawnej bóżnicy, czyli synagoga. Autor przypomniał osiedlenie Żydów w Szadku (ok. 1680 r.), ich większy napływ po 1820 r. oraz wymordowanie tej społeczności przez Niemców w czasie II wojny światowej, podał też liczbę mieszkających w Szadku Żydów w różnych latach.

W dziale „Stąd ich ród” przypomniano dwie postacie. Mieszkańców Szadku i okolicy w latach 1902–1928 leczył *dobry lekarz i ludzki człowiek*, czyli Ignacy Lipiński. Lipińskiego, lekarza oraz inicjatora i założyciela Kasy Zapomogowo-Pożyczkowej przed I wojną światową, przedstawił Przemysław Sowa (*Doktor Ignacy Lipiński*)¹⁹. Druga postać to ziemianin Józef Leopold z Rzepiszewa, którego pasją było kolekcjonowanie książek, numizmatów, grafik, ceramiki i mebli. Zgromadził kilkudziesięcny księgozbiór, który po jego śmierci – zgodnie z wolą właściciela – trafił do Kalisza. Leopold był także działaczem społecznym i oświatowym oraz autorem monografii ziemi szadkowskiej, opublikowanej w miesięczniku „Wieś Ilustrowana” (1913), jego sylwetkę przybliżył Marek Jędras w artykule *Józef Leopold z Rzepiszewa (1860–1923)*²⁰.

Do zwiedzania regionu, na wycieczki z cyklu „Poznajemy własny region”, zaprosili Włodzimierz Marszałek i Andrzej Ruszkowski. Trasa wycieczki opracowanej przez W. Marszałka (*Śladami Krystyny Wituskiej po dawnym powiecie szadkowskim*) ma umożliwić nie tylko poznanie krajobrazu, przeszłości historycznej i zabytków tej części Sieradzczyzny [środkowa część Wysoczyzny Łaskiej], ale także przybliżyć postaci historyczne z nią związane. Postacią taką jest Krystyna Wituska, symbol postaw młodych Polek i Polaków w czasach hitlerowskiej okupacji²¹.

¹⁸ Tamże, s. 21, il.

¹⁹ Tamże, s. 23.

²⁰ Tamże, s. 22–23, il.

²¹ Tamże, s. 25–28, il.; cyt., s. 25.

Autor, zapraszając do zwiedzania, przypomniał życie Krystyny Urszuli Wituskiej (1920–1944), która za konspiracyjną działalność w ZWZ i AK w 1943 r. została aresztowana i skazana na karę śmierci (wyrok wykonano 26 czerwca 1944 r. w Halle). Trasa wycieczki rozpoczyna się od zwiedzania Szadku, dalej wiedzie przez Wolę Krokocką i Krokocice, Lichawę, Małyń, Jezew (miejsce urodzenia K. Wituskiej; szkoła nosząca jej imię), Zyгры i kończy na stacji PKP Otok. W. Marszałek podaje wiele informacji o miejscowościach, ich zabytkach i ludziach.

Andrzej Ruszkowski z kolei zapraszał do Szadku (*Turysto, zapraszamy do Szadku!*)²², proponował rozpoczęcie zwiedzania od spaceru w celu poznania układu przestrzennego miasta. Prowadzi turystów przez rynek do kościoła parafialnego Wniebowzięcia NM Panny i św. Jakuba – najcenniejszego zabytku miasta. Autor opisuje architekturę, wymienia obrazy, szczegółowo opisuje zespół cennych pięciu ołtarzy późnorenansowych z pierwszej połowy XVII w. i drewnianą ambonę z tego okresu. Do szczególnie wartościowych należą także: chrzcielnica gotycka z XIV w., krucyfiksy w prezbiterium i kruchcie (XV–XIX w.), rzeźba nieznannej świętej z XVI w., rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem (początek XVII w.), późnorenansowe relikwiarze oraz naczynia liturgiczne: gotycka monstrancja z 1450 r. i dwa kielichy z XVII w.

Wśród szeregu tablic epitafijnych na uwagę zasługują: epitafium poświęcone pamięci Stefana Oldakowskiego (1633), tablice poświęcone pamięci Jana i Sebastiana Tarnowskich (połowa XVII w.), fragment nagrobka biskupa poznańskiego Stefana Wierzbowskiego (1620–1687), epitafium Stanisława Droszewskiego, oficera Napoleona I, kawalera Legii Honorowej, dziedzica Suchoczas (1867), tablica nagrobna brygadiera wojsk polskich i posła szadkowskiego Franciszka Mączyńskiego (początek XIX w.) i w kruchcie tablica poświęcona uczestnikowi powstania styczniowego Antoniemu Nowackiemu.

Drugi kościół w Szadku, pw. św. Idziego, otoczony jest cmentarzem, pełni rolę kaplicy cmentarnej. I w tym przypadku A. Ruszkowski opisuje jego wnętrze, zwraca uwagę na ołtarz główny, drewniane tabernakulum, obrazy, tablice epitafijne z połowy XIX w., m.in. rodziny Kozarskich, Felicjana Korab Koldowskiego, krypty pod kościołem.

W niewielkiej odległości od cmentarza katolickiego, przy kościele św. Idziego z przylegającymi pozostałościami cmentarza ewangelickiego znajduje się cmentarz zwany „cholerycznym”, na którym jest mogiła powstańców z 1863 r. i mogiły żołnierzy z 1939 r. A. Ruszkowski zaprasza także do odwiedzenia najciekawszych miejsc w okolicach Szadku, wśród których wymienia rezerwat „Jamno” i „Wojślawice”, dalej wsie: Wojślawice, Rzepiszew, Kwiatkowice, Wodzierady, Małyń, Jezew, Zyгры, Zadzim, Rossoszyca.

Numer poświęcony Szadkowi kończy artykuł Doroty Stefańskiej pt. *Szadek 1945–1995*²³ w dziale „Współczesność regionu”. Po wyzwoleniu (21 stycznia 1945 r.)

²² Tamże, s. 29–35, il.

²³ Tamże, s. 36–37.

rozpoczęto pracę nad tworzeniem administracji lokalnej i służb porządkowych w mieście i gminie. Utworzono komitet obywatelski, z którego wyłoniono pierwsze władze miejskie, w tym burmistrza. Zorganizowano także milicję, uruchomiono łączność telefoniczną. Wybrane władze miejskie i powiatowe krótko pełniły swoje obowiązki, zastąpione zostały nowymi osobami. Komitet obywatelski przekształcono w radę narodową, w której zaczęli dominować członkowie PPR.

Pomimo podejmowanych prób, Szadek nie stał się miastem przemysłowym. Uruchomione tu filie sieradzkich zakładów (1959, 1963) zostały w połowie lat dziewięćdziesiątych sprywatyzowane lub zredukowano zatrudnienie. Sprywatyzowano także młyn (1994). Działają natomiast małe zakłady pracy stanowiące własność Gminnej Spółdzielni oraz niewielkie zakłady rzemieślnicze. Autorka pisze także o handlu i usługach, placówkach oświatowo-kulturalnych (Miejsko-Gminnym Ośrodku Kultury i Miejsko-Gminnej Bibliotece Publicznej), sportowych oraz służbie zdrowia. Niezbyt optymistycznie kończy swój artykuł D. Stefańska: *Tylko wyzwolenie inicjatyw gospodarczych i społecznych samych szadkowiec może przezwyciężyć narastające problemy*.

Poza numerem w całości wypełnionym materiałami dotyczącymi Szadku, pojedyncze artykuły na temat miasta i okolic znaleźć można w kilku innych rocznikach czasopisma „Na Sieradzkich Szlakach”.

Rok 1987 przyniósł monografię ziemi szadkowskiej Józefa Leopolda, opublikowaną ponad siedemdziesiąt lat wcześniej w miesięczniku „Wieś Ilustrowana” (1913, nr 4). *Do mało znanych zakątków naszego kraju należy i Ziemia Szadkowska, w dawnym województwie sieradzkim leżąca, którego kiedyś i oddzielny powiat stanowiła – pisał Leopold, dodając, że ziemia nie jest wysokiej klasy, ale kolej żelazna łączy obecnie te zapadłe kąty ze stolicą kraju – bita droga ze Zduńskiej Woli idąca przez Szadek prowadzi aż do Uniejowa i Poddębic [...]. Zduńska Wola niedawno wioska [...] rozrosła się do rozmiarów większego miasta, imponuje okolicy całym lasem kominów, otoczonym wieńcem wiatraków a niedaleko leżący Szadek ongiś miasteczko pełne życia, pełne gwaru sejmikowej szlachty, która z całego województwa sieradzkiego zjeżdżała tutaj na sejmiki poselskie – dziś zeszło do rzędu osad wlokących cichy, anemiczny żywot²⁴.*

Autor zachęcał do zwiedzania Szadku, pisał o kościele św. Idziego i kościele pw. NM Panny i św. Jakuba, archiwum kościelnym, szadkowskich sejmikach szlachty, przypominał czasy świetności miasta, jego zastoju i ponownego ożywienia (początek XX w.), kiedy powstały instytucje finansowe, kółko rolnicze założone przez Kazimierza Czarnowskiego, podkreślał jednak brak szkół.

W okolicach Szadku wymieniał J. Leopold ludną wieś Rzepiszew ówczesnie stanowiącą własność rodziny Leopoldów, dalej Łobudzice z liczną kolonią ewangelicką, Wolę Krokocką – własność pisarza ekonomisty Jerzego Kurnatowskiego z pięknym parkiem i aleją kasztanową, wzorowo urządzone Puczniew Wernerów i Charbice, skąd wywodzą się zasłużeni na polu naukowym bracia Kostaneccy.

²⁴ J. Leopold, *Ziemia Szadkowska w Sieradzkim*, NSS 1987, nr 3, s. 20.

Jadąc z Szadku na Uniejów, autor zwracał uwagę na Choszczewo, dawne dziedzictwo Klimaszewskich, Prusinowice – wcześniej dobra królewskie należące do starostwa szadkowskiego, następnie (XX w.) wraz z folwarkiem Zalesie – własność Czarnowskich.

Uwadze polecał J. Leopold Zygrę – dziedzictwo Cieleckich – z kaplicą, do której na św. Rocha przybywali pątnicy z sąsiednich parafii, Chodaki i Wierzchy z kościołem św. Mikołaja i cudownym obrazem NM Panny oraz Bratków z piętrowym dworem. To już gmina Wierzchy, w której uwagę zwracał kościół w Zadziemiu zbudowany w 1624 r.

Warta odwiedzenia – według J. Leopolda – była wieś Drużbin z niewielkim kościołem, w którym zachowały się sprzęty kościelne ofiarowane przez biskupa krakowskiego Jana Zadzika, fundatora i dobroczyńcy kościoła. Autor monografii ziemi szadkowskiej przytacza wiele informacji na temat samego biskupa.

Na drodze z Drużbina do Uniejowa zwracał uwagę J. Leopold na położony wśród lasów Niemysłów – wieś kościelną i donacyjną. Jadąc z kolei od Szadku do Warty, mijają się urodzajne Boczki (miejsce urodzenia Marcelego Nenckiego), następnie Rossoszycę – dawniej własność Pstrokońskich, do których przylegały dobra Cieleckich Rożdżalę z okazałym pałacem. Zwrócił też uwagę autor na lasy miedzińskie z gospodarstwem leśnym i leśniczówką w stylu zakopiańskim, należące do dóbr Biskupice (własność zm. w 1912 r. barona Graevego). Na koniec wymieniał graniczący z Miedźnem majątek Kamionacz (od 1912 r. własność Mierosławskiego).

J. Leopold kończy swoją podróż po ziemi szadkowskiej opisem stroju ludowego i obrzędu weselnego, jaki zachował się w Rzepiszewie.

Tekst J. Leopolda pt. *Ziemia Szadkowska w Sieradzkim. (Trakt Uniejowski od st. k. ż. Zduńska Wola do Porczyn)*, przygotowany do druku przez A. Ruszkowskiego, ukazał się w dziale „Z minionych lat – przedruki” i został ilustrowany zaledwie dwiema fotografiami, podczas gdy „Wieś Ilustrowana” zamieściła ich 46.

Powiat szadkowski u schyłku 18 wieku był bardzo rozległy. Jego granice wyznaczały rzeki Warta, Widawka i Ner. Zaczynał się u ujścia Neru na północ od Uniejowa, a kończył na linii Widawa-Zelów. Na jego terenie było 39 parafii, niewielkie dobra królewskie i rozległe włości kościelne – czytamy w artykule Elżbiety Nejman pt. *Powiat szadkowski w dawnej statystyce*²⁵.

Autorka odnosi się do prac komisji działającej na terenie powiatu szadkowskiego w 1789 r. pod kierunkiem Stefana Walewskiego, zbierającej dane o przychodach w poszczególnych majątkach w celu obliczenia podatków. W spisie obok dochodów i wyliczonych podatków uwzględniono także dziesięcinę (i kościół, który ją otrzymywał) oraz liczbę dymów (domów), a spisujący opierali się na podziale na parafie. Autorka zauważa, że spis ten można porównać do wykazu właścicieli ziemskich w poszczególnych parafiach, sporządzonego w latach 1783–1784 przez księdza Czaykowskiego.

²⁵ NSS 2009, nr 2, s. 35–39; dział: Poznajemy własny region; cyt., s. 35.

Zebrany w 1789 r. materiał przedstawiony został w podziale na dekanaty: uniejowski na północy powiatu, lutomierski w części środkowo-wschodniej i szadkowski na południowym zachodzie. Dekanat szadkowski obejmował parafie: Buczek, Grabno, Korczew, Łask, Sędziejowice, Szadek, Strońsko, Wygiezłów, Zduńska Wola.

Omawiane przez E. Nejman opracowanie uzupełnia dołączony do niego *Protokół ludności znajdującej się w powiecie szadkowskim województwa sieradzkiego spisany dnia 28 września roku 1789*.

W 2000 r. Małgorzata Galczyńska i Halina Rudecka opublikowały artykuł pt. *Prusinowice – dzieje wioski i szkoły*²⁶. Autorki przypominają najważniejsze daty z historii miejscowości, o której pierwsze zapiski pochodzą z XVI w. Wspominają zniszczenie wsi w 1734 r. Wiele ciekawych informacji dostarczają też, przekazywane z pokolenia na pokolenie, ludowe opowieści, często niesamowite, okryte tajemnicą. Pozostałością minionych czasów jest położony w parku dworek z początku XIX w., którego właścicielami byli Michał Kożarski, K. Czarnowski, A. Krzyżanowski, ten ostatni znany z prowadzonego starannie gospodarstwa rolnego. Po II wojnie światowej, w latach pięćdziesiątych Prusinowice znane były w okolicach z zarybionych stawów, które kilkanaście lat później zlikwidowano.

W drugiej części artykułu autorki skupiły się na prusinowskiej szkole, której początki sięgają 1916 r., kiedy szkołę w gorzelnii zorganizowała dziedziczka Regina Krzyżanowska. Dwa lata później otwarto 4-oddziałową szkołę, która od 1919 r. posiadała swój sztandar; w roku szkolnym 1922/1923 szkoła zmieniła lokal. W 1936 r. dziedzic Krzyżanowski przekazał ziemię i środki na budowę szkoły publicznej. Zajęcia w 4-oddziałowej szkole rozpoczęły się w 1938 r. W czasie wojny szkoła była zamknięta; po wojnie lekcje wznowiono w 1946 r. W 1948 r. dobudowano mieszkanie dla nauczycielki, a w 1950 r. liczba oddziałów w placówce wzrosła do sześciu, co spowodowało potrzebę zwiększenia liczby sal lekcyjnych (1952). Klas zaczęło brakować także w roku 1954, 1966 (8 oddziałów), 1967. W 1968 r. rozpoczęto dobudowę szkoły. Dopiero w październiku 1992 r. podjęto decyzję o budowie nowej szkoły, która rozpoczęła działalność 1 września 1995 r., jej patronem został papież Jan Paweł II.

Wola Przatowska to niewielka wieś o charakterze rolniczym, położona we wschodniej części gminy Szadek, ok. 6 km od miasta. Na jej obszarze położony był jeden z dziesięciu dworów dzisiejszej gminy Szadek, które nie dotrwały do chwili obecnej. Anna Jaworska, autorka artykułu *Dwór w Woli Przatowskiej – historia i zagospodarowanie*²⁷, podjęła się próby hipotetycznej rekonstrukcji dworu i założeń parkowo-folwarcznych, zachowały się bowiem tylko ruiny zachodniej ściany budynku, porośniętej krzewami i drzewami.

²⁶ NSS 2000, nr 4, s. 15–18, il.; dział: Poznajemy własny region.

²⁷ NSS 2005, nr 1, s. 14–17, il.; dział: Zabytki.

Informacje o pierwszym dworze w Woli Przatowskiej znane są z kart inwentarza majątku z 1791 r., dwór późniejszy, który znalazł się w kręgu zainteresowań A. Jaworskiej, został wybudowany w pierwszej połowie XIX w. Prowadziły do niego dwie aleje, jedna wysadzana świerkami i brzoza, druga jesionami. Między alejami był park i ogród. Na folwarcznym podwórzu, opartym na planie prostokąta, usytuowane były budynki gospodarcze. Najważniejszym obiektem był dwór właściciela majątku, Konstantego Cybulskiego – niewielki, murowany parterowy budynek, pokryty gontem. Na parterze dworu było pięć pomieszczeń i hol: pokój dla gości, jadalnia, kuchnia i dwa mniejsze pokoje; na poddaszu mieściły się pokoje dla córek (od strony północnej i południowej po dwa pokoje).

W czasie II wojny światowej dwór z majątkiem był pod zarządem niemieckim. Po wojnie majątek uległ parcelacji, dwór powrócił do dawnego właściciela, przejęły go następnie córki. Ostatecznie dwór wraz z otoczeniem sprzedany został w drodze licytacji prywatnej osobie, niestety nieodwracalnie chylił się ku upadkowi, zniszczeniu uległy także budynki gospodarcze. Pozostał jedynie spichlerz i wozownia. Także z pięknego parku, ogrodu i alei dojazdowych pozostało zaledwie kilka drzew.

Artykuł A. Jaworskiej powstał na podstawie jej pracy magisterskiej pt. *Założenia dworsko-parkowe w gminie Szadek – lokalizacja i rola w organizacji przestrzeni*, napisanej w Katedrze Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego (Łódź 2003).

Dwa teksty w czasopiśmie „Na Sieradzkich Szlakach” dotyczą wsi Boczki w gminie Szadek. W roku 1993 (nr 2/30/, dział: Historia) Józef Nogala przypomniał Związek Strzelecki w Boczkach (w artykule pod takim samym tytułem)²⁸. Związek Strzelecki powszechnie nazywany „Strzelcem” założony został ok. 1930 r., a jego założycielem i miejscowym komendantem (do lipca 1934 r.) był nauczyciel szkoły w Boczkach, porucznik rezerwy Michał Karski. Do Związku, którego celem było przysposobienie wojskowe, przyjmowano chłopców i dziewczęta. Autor wymienia także nazwiska 26 osób należących do „Strzelca”, choć nie jest to lista pełna.

W 1987 r. Józef Krajewski na podstawie opowiadania kowala J. P. ze wsi Rożdżały opowiedział legendę (*Zapadlisko*)²⁹ związaną z dziedzicem wsi Boczki, znanym awanturnikiem i hulaką, podłym dla swoich poddanych, którego spotkała zasłużona kara. Zginął, wracając do domu, nienaprawiony z jego winy most zawalił się pod ciężarem wiozących go sań, spadł wraz z końmi do rzeki Pichny. Z życiem uszedł tylko woźnica. Miejsce, gdzie zdarzyła się tragedia, nazwano „Zapadliskiem”.

²⁸ NSS 1993, nr 2, s. 6; dział: Historia.

²⁹ NSS 1987, nr 1, s. 23–24.

Na terenie gminy Szadek są dwa rezerваты przyrody: rezerwat „Jamno” położony na południe od wsi Prusinowice, na terenie leśnictwa Jamno, w uroczysku „Kobyła-Jamno” w obrębie nadleśnictwa Poddębice chroni drzewostan jodłowo-dębowy oraz rezerwat leśny „Wojsławice”, chroniący las jodłowy, znajduje się na terenie leśnictwa Szadek, w nadleśnictwie Poddębice. Oba rezerваты utworzone zostały na mocy zarządzeń Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego, pierwszy 25 listopada 1959 r., drugi 20 lutego 1978 r. Informacje dotyczące obu rezerwatów przyrody znaleźć można w dziale „Geografia i ochrona środowiska” w tekstach Krzysztofa Gary i Eugeniusza Milczarskiego *Rezerwat „Jamno”*³⁰ oraz Marii Kluge i Eugeniusza Milczarskiego *Rezerwat „Wojsławice”*³¹.

Warto też zwrócić uwagę na artykuły, których tematyka dotyczy ziemi sieradzkiej. Przykład stanowi tekst poświęcony wiatrakom, które pojawiły się tam w XIV w. W sieradzkim Biurze Dokumentacji Zabytków zgromadzono dokumentację 35 wiatraków z terenu ówczesnego województwa sieradzkiego, z których większość – przypomniana w artykule – już nie istnieje. Niestety, żaden z omówionych wiatraków nie był zlokalizowany na terenie gminy Szadek. Ale artykuł Andrzeja Ruszkowskiego pt. *Wiatraki*³², o którym mowa, uzupełniony został wykazem i lokalizacją wiatraków w granicach województwa sieradzkiego; spis wymienia gminy i miejscowości, w których wiatraki się znajdowały, także miejscowości w nowej gminie Szadek: Kotlinki, Lichawa, Łobudzice, Pustki Prusinowskie, Rzepiszew, Wólka Wojsławska, Zagórze.

Mariusz Gławenda z kolei w artykule pt. *Jodla w lasach ziemi sieradzkiej odnotowuje: W kierunku na wschód od powiatu sieradzkiego jodle udało się zawędrować dalej na północ niż w przypadku ziem między Sieradzem a Kaliszem. Dotarła do linii Szadek – Lutomiersk o czym świadczy istnienie leśnych rezerwatów chroniących naturalne drzewostany z dużym udziałem jodły: rezerwat Jamno (gmina Szadek, powiat zduńskowolski) i rezerwat Jodły Oleśnickie (gmina Lutomiersk, powiat pabianicki)*³³.

Trudno oczywiście nie wspomnieć o ludziach, których losy związane są regionem sieradzkim, w tym z Szadkiem i jego okolicami. Materiały na ten temat zamieszczone są na łamach kwartalnika w dziale „Stąd ich ród”. Maria Wisińska-Kłuba w artykule *Sławni ludzie regionu*³⁴ zaprezentowała w wyborze tych, którzy najbardziej rozslawili Sieradzkę. Znaleźli się tu także szadkowianie, których losy związane są z Akademią Krakowską: Jan z Szadka w latach 1434–1435 dziekan Wydziału Sztuk Wyzwolonych, jako biegły prawnik zasłużył się w dyplomacji; Jakub z Szadka – rektor (1475), dyplomata, miłośnik pięknej książki; Stanisław z Szadka – dziekan

³⁰ NSS 1994, nr 1, s. 7.

³¹ NSS 1992, nr 1, s. 10.

³² NSS 1991, nr 1, s. 5–10; dział: Zabytki województwa.

³³ NSS 2009, nr 2, s. 9.

³⁴ NSS 1995, nr 1/2, s. 25–29, il.

Wydziału Filozoficznego (1454) i Teologicznego (1463–1464); Jan z Szadka – dziekan Wydziału Sztuk Wyzwolonych (1491). W wieku XVI z Akademią Krakowską związany był Mikołaj z Szadka Prokopowicz – student, profesor i dziekan (1523) Wydziału Filozoficznego, po uzyskaniu doktoratu (1534) przeniósł się na Wydział Teologiczny, w 1548 r. został rektorem, funkcję tę pełnił do roku 1561 dziewięćkrotnie; był właścicielem pokaznej biblioteki, także kustoszem biblioteki uniwersyteckiej, autorem oficjalnych kalendarzy w języku polskim. M. Wisińska-Kluba przypomina również urodzonego w Boczkach pod Szadkiem Marceliego Nenckiego (1847–1901) uważanego za współtwórcę biochemii, autora 174 prac z zakresu chemii organicznej, chemii fizjologicznej i bakteriologii w językach polskim, niemieckim, francuskim i rosyjskim. W Wodzieradach, niedaleko Szadku, urodził się Alfons Parczewski (1849–1933), późniejszy prawnik, człowiek znany z wszechstronnych zainteresowań, m.in. kwestiami mniejszości narodowych, szczególnie Łużyczan, ale także, co ważne, autor pierwszej monografii Szadku (1870). A. Parczewski to także organizator Wydziału Prawa na Uniwersytecie Warszawskim (1915) i dziekan tegoż wydziału (1915–1919), następnie organizator i dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego (1919–1922), jego rektor (1922–1924) i prorektor (1924/1925) oraz do 1930 r. – wykładowca.

Dwie z wymienionych wyżej postaci przypomniał raz jeszcze w kwartalniku „Na Sieradzkich Szlakach” Andrzej Ruszkowski – M. Nenckiego w 1998 r. (*Marceli Nencki 1847–1901, pionier biochemii z Boczek pod Sieradzem*)³⁵ i A. Parczewskiego w 1999 r. (*Alfons Parczewski 1849–1933*)³⁶.

Na temat Wilhelma Nenckiego z kolei w 2008 r. pisała Elżbieta Nejman w artykule pt. *Wilhelm Nencki – dziedzic dóbr Boczki i Bruss*³⁷.

Rafał Bogusławski w artykule zatytułowanym *Tajemniczy portret – przyczynek do biografii Franciszka Budzisz-Pstrokońskiego, starosty szadkowskiego...*³⁸ pisze o obrazie, ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie, przedstawiającym wizerunek z ok. 1730 r. przypisywany Franciszkowi Budzisz-Pstrokońskiemu, staroście szadkowskiemu. Autor, podejmując próbę rozwiązania zagadki dotyczącej portretu, podaje wiele informacji biograficznych związanych z rodem Pstrokońskich h. Budzisz. Franciszek Pstrokoński, właściciel znacznego majątku, urząd starosty szadkowskiego objął w 1725 r. i pozostawał na nim do 1744 r. Z jego inicjatywy wzniesiono w Szadku drewniany kościół św. Idziego. W 1746 r. został nominowany na urząd chorążego większego piotrkowskiego, funkcję tę piastował przez piętnaście lat (do 3 lutego 1761 r.). Zmarł przed 1767 r.

Krótki opis osiedlenia Leopoldów w Polsce przedstawił Antoni Leopold – ostatni właściciel majątku w Rzepiszew koło Szadku, przypomniał, że ród Leopoldów

³⁵ NSS 1998, nr 4, s. 36–39, il.

³⁶ NSS 1999, nr 2, 12.

³⁷ NSS 2008, nr 4, s. 20–21.

³⁸ NSS 2008, nr 1, s. 16–20, il.

wywodzi się z Dolnych Łużyc, ale istnieje też jego szwedzka linia. W drugiej połowie XVIII w. jeden z Leopoldów przybył do Polski. W Rzepiszewie Leopoldowie zamieszkali w 1819 r. i *taki jest początek ziemiańskiej historii mojej rodziny, silnie umacnianej przez kolejne pokolenia ożenkami [...] –* pisał A. Leopold. Tekst ukazał się w 2001 r. z wprowadzeniem A. Ruszkowskiego³⁹.

Jadwiga Lew-Starowicz opublikowała w „Na Sieradzkich Szlakach” artykuł pt. *Biografie sieradzkie*⁴⁰, w którym omówiła wydane przez Pracownię Regionalną PTTK w Sieradzu dwie serie *Biografii sieradzkich* oraz opublikowane przez WBP komunikaty bibliograficzne pt. *Sylwetki sieradzkie*. W pierwszej części *Biografii sieradzkich* (1988) przedstawiono 15 sylwetek, pośród których znalazł się Marceli Nencki – wybitny biolog, autor 174 prac naukowych oraz Alfons Parczewski – patriota, miłośnik regionu sieradzkiego, autor monografii Szadku. W *Sylwetkach sieradzkich* przedstawiono m.in. Marcelego Nenckiego.

W niewielu domach tamtego okresu [XVIII–XIX w.] można znaleźć książki. [...] Książki posiadali z racji pełnionych funkcji, prawnicy: notariusze, sędziowie oraz lekarze – pisała Zofia Nejman w tekście pt. *Co czytali nasi przodkowie?*⁴¹ Największy księgozbiór, liczący ponad 500 pozycji, pozostał po Ignacym Błęszyńskim (zm. 1813 r. w Złoczewie). Dalej autorka wymienia 33 tytuły z biblioteki po zmarłym w 1860 r. Wiktorze Wollowiczu h. Bogoria, właścicielu dóbr Brodni. Najciekawszy, ze względu na Szadek, jest zbiór książek po zmarłym w 1780 r. Feliksie Złotnickim, łowczym szadkowskim i żołnierzu. Przytoczony wykaz (79 pozycji) zawiera tytuły dzieł w języku polskim, łacińskim i niemieckim o treści religijnej, politycznej, tytuły utworów z literatury pięknej polskiej i obcej, książki do nauki języka niemieckiego.

Na koniec odnotować należy interesujący tekst o Szadku opublikowany w „Przyjacielu Ludu” w 1838 r., który przypomniał Zdzisław Włodarczyk w nr 1 z 2012 r. (*Szadek w leszczyńskim „Przyjacielu Ludu”*)⁴².

Z. Włodarczyka nie dziwi, że nieznanego bliżej korespondenta „Przyjaciela Ludu” (podpisującego się inicjałami K.M.) zainteresował Szadek – jego przeszłość i gotycki kościół. W „Przyjacielu Ludu” znaleźć można liczne teksty poświęcone świątyniom w różnych miastach polskich, zarówno w dużych, jak i małych ośrodkach, pośród których znalazł się i Szadek. Zainteresowanie autora (K.M.) wzbudził kościół Wniebowzięcia NM Panny i św. Jakuba Apostoła.

Zachęcając do lektury dziewiętnastowiecznego reportażu, Z. Włodarczyk zaznacza, że poza opisem świątyni znalazły się w nim scenki rodzajowe charakterystyczne dla życia prowincji, gdzie targ, karczma i drobny handel żydowski stanowią nieodłączny element trudów życia codziennego małego miasteczka⁴³.

³⁹ NSS 2001, nr 2, s. 24.

⁴⁰ NSS 1992, nr 1, s. 8–10; dział: Z zagadnień dydaktycznych.

⁴¹ NSS 2008, nr 1, s. 30; dział: Z minionych lat.

⁴² NSS 2012, nr 1, s. 47–49; dział: Z minionych lat – przedruki.

⁴³ NSS 2012, nr 1, s. 48.

K.M. swój *Ułamek z podróży malowniczej po Wielkiej – Polsce. (Wyjątek z listu)*. Szadek opublikował w „Przyjacielu Ludu” 2 czerwca 1838 r. Reportaż, w którym znaczną część zajmuje informacja dotycząca kościoła, rozpoczyna opisem wjazdu do miasta w dzień targowy: *Nie badaj, czy interes, czy ciekawość zaniosła mnie w te oddalone strony wielkopolskiej ziemi; życzysz sobie je poznać? Opisuję ci więc, co za obrazy, co za podania i pomniki spotkałem w malej mieścinie. Trzeba wiedzieć, że dzień mego przejazdu przez Szadek, był dniem jarmarcznym: jakże trudno przebić się przez uliczki, napchane ludem, bez odniesienia szwanku, lub uczynienia go drugiemu; co chwila wstrzymuje bryczkę, to baba unosząca jaja, które na drodze już odstępowała za kilka groszy, z dodatkiem półkwatka wódki, przebiegłej żydówce; to znowu powiązane świnki, to wreszcie chromy dziad, siedzący na kamieniu, w drewnianą miseczkę zbierający jałmużnę [...]*⁴⁴.

PODSUMOWANIE

W 1999 r. z okazji wydania nr 50 kwartalnika Ziemowit Skibiński napisał: *„Na Sieradzkich Szlakach” było od początku swego istnienia organem ludzi, którzy mieli odwagę przyznać się do swoich korzeni w dobie panującego kosmopolityzmu, przyznać się do miejsca na Ziemi i że chodzi im o ocalenie o nim pamięci, a ono z kolei określa ich tożsamość*⁴⁵.

Jesienią 2010 r. kwartalnik „Na Sieradzkich Szlakach”, prezentujący dziedzictwo kulturowe ziemi sieradzkiej, jej zabytki, szlaki turystyczne, ciekawostki przyrodnicze, obchodził swoje 25-lecie, a *sens istnienia pisma potwierdzają ci, dla których ono jest przeznaczone – nauczyciele (także akademicy), krajoznawcy i zwykli turyści*⁴⁶.

Od 2001 r. Szadek posiada swoje czasopismo – „Biuletyn Szadkowski”, rocznik wydawany przez Uniwersytet Łódzki przy współpracy Urzędu Miasta i Gminy Szadek. Część z tematów sygnalizowanych wcześniej w kwartalniku „Na Sieradzkich Szlakach” znalazła się później w tomach „Biuletynu Szadkowskiego”. Niektórzy autorzy, publikujący teksty na temat Szadku i ziemi szadkowskiej w czasopiśmie „Na Sieradzkich Szlakach”, pojawili się wśród piszących do „Biuletynu Szadkowskiego” (Dorota Stefańska, Antoni Leopold, Elżbieta Nejman, Anna Jaworska, Rafał Bogusławski).

Inne są jednak zadania czasopisma krajoznawczego, popularyzującego region, jakim jest periodyk „Na Sieradzkich Szlakach”, inne natomiast naukowego, czyli „Biuletynu Szadkowskiego”.

⁴⁴ NSS 2012, nr 1, s. 48.

⁴⁵ Cyt. za: J. Ziarnik, *Piętaście lat...*, s. 3.

⁴⁶ Tamże, s. 3.

Bibliografia

- Bogusławski R., *Tajemniczy portret – przyczynek do biografii Franciszka Budzisz-Pstrokońskiego, starosty szadkowskiego...*, NSS 2008, nr 1, s. 16–20, il.
- Dąbrowski D., *Śladami operacji łódzkiej 1914 r. po okolicy Szadku*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 18–21, il.
- Dronka T., *Księga pamiątkowa Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Szadku 1929 r.*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 16, il.
- Dronka T., *Synagoga w Szadku*, „NSS” 1995, nr 3/39/, s. 21, il.
- Filipczak-Kocur A., *Zjazdy szlachty sieradzkiej w Szadku za panowania Wazów 1578–1668*, NSS 1991, nr 1/21/, s. 21–24.
- Galczyńska M., Rudecka H., *Prusinowice – dzieje wioski i szkoły*, NSS 2000, nr 4/60/, s. 15–18, il.
- Gara K., Milczarski E., *Rezerwat „Jamno”*, NSS 1994, nr 1/33/, s. 7, mapa.
- Gławenda M., *Jodła w lasach ziemi sieradzkiej*, NSS 2009, nr 2/94/, s. 7–10.
- Jaworska A., *Dwór w Woli Przatowskiej – historia i zagospodarowanie*, NSS 2005, nr 1/77/, s. 14–17, il.
- Jędras M., *Józef Leopold z Rzepiszewa*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 22–23, il.
- Jędras M., *Kwartalnik „Na Sieradzkich Szlakach” na tle innych periodyków Sieradzczyny*, NSS 2010, nr 4, s. 17–18.
- Kluge M., Milczarski E., *Rezerwat „Wojstawice”*, NSS 1992, nr 1/25/, s. 10–11, mapa.
- Krajewski J., *Zapadlisko [Boczki]*, NSS 1987, nr 1 /styczeń-marzec/, s. 23–24.
- Leopold A., *Krótki opis osiedlenia Leopoldów w Polsce. Wstęp A. Ruskowski*, NSS 2001, nr 2/62/, s. 24.
- Leopold J., *Ziemia Szadkowska w Sieradzkim. (Trakt Uniejowski od st. k. z. Zduńska Wola do Porczyn)*. Do druku przygotował Andrzej Ruskowski, NSS 1987, nr 3 /czerwiec-wrzesień/, s. 20–26, il.
- Lew-Starowicz J., *Biografie sieradzkie*, NSS 1992, nr 1/25/, s. 8–10.
- Majdański J., *Nazwa i herb Szadku*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 17, il.
- Marszałek W., *Śladami Krystyny Wituskiej po dawnym powiecie szadkowskim*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 25–28, il.
- Nejman E., *Powiat Szadkowski w dawnej statystyce*, NSS 2009, nr 2/94/, s. 35–39.
- Nejman E., *Wilhelm Nencki – dziedzic dóbr Boczki i Bruss*, NSS 2008, nr 4, s. 20–21, il.
- Nejman Z., *Co czytali nasi przodkowie?*, NSS 2008, nr 1, s. 30–31.
- Nogala J., *Związek Strzelecki w Boczku*, NSS 1993, nr 2/30/, s. 6.
- Puś W., *Dzieje Szadku do początku XVI w.*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 1–4.
- Ruskowski A., *Alfons Parczewski (1849–1933)*, NSS 1999, nr 2/54/, s. 12.
- Ruskowski A., *10 lat „Na Sieradzkich Szlakach”*, NSS 1995, nr 1–2/37–38/, s. 30.
- Ruskowski A., *Marceli Nencki (1847–1901), pionier biochemii z Boczku pod Sieradzem*, „NSS” 1998, nr 4/52/, s. 36–39, il.
- Ruskowski A., *Obchodzimy jubileusz*, NSS 1998, nr 2/50/, s. 2.
- Ruskowski A., *Szadek – jedno z najstarszych miast Polski*, NSS 1991 nr 1/21/, s. 29–31, mapa.
- Ruskowski A., *To już 25 numer „Na Sieradzkich Szlakach”*, NSS 1992, nr 1/25/, s. 1–4.
- Ruskowski A., *Turysto, zapraszamy do Szadku!*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 29–35, il.

- Ruszkowski A., *Wiatraki*, NSS 1991, nr 1/21/, s. 5–10.
- Sejmik szadkowski z 1788 r.*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 24, il. Przedruk z: Chomętowski W., *Pamiętnik hr. Feliksa Lubieńskiego streścił i opracował...*, Warszawa 1876.
- Sowa P., *Dr Ignacy Lipiński [z Szadku]*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 23.
- Stefańska D., *Szadek 1945–1995*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 36–37.
- Tomaszewicz A., *Obrazki z życia kulturalno-oświatowego Szadku w XIX i XX w. (do 1939 r.)*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 13–15, il.
- Tomaszewicz A., *Ziemia szadkowska na drodze do niepodległości 1914–1920*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 10–12, il.
- Wisińska-Kłuba M., *Sławni ludzie regionu*, NSS 1995 nr 1/2, s. 25–29.
- Wisińska M., *Szadek w XVI–XVIII w.*, NSS 1995, nr 3/39/, s. 5–9, il.
- Włodarczyk Z., *Szadek w leszczyńskim „Przyjacielu Ludu”*, NSS 2011, nr 1, s. 47–49.
- Ziarnik J., *Piętnaście lat czyli krótka historia sześćdziesięciu numerów „Na Sieradzkich Szlakach”*, NSS 2000, nr 4/60/, s. 2–3, il.
- Ziarnik J., *To już dwadzieścia lat!*, NSS 2005, nr 4/80/, s. 3.